

Dániel Arnold: Kommunizmus és individualizmus. II.

Midőn a tápszerhiány irányzata növeli a földjáradékot és alá-súlyesztí a munkabért: egyszerre két osztályt juttat előtérbe a többi osztályok rovására. Egyfelől — a társadalom uralkodó rétegében — a nagybirtokos osztályt. Másfelől — a társadalom dolgozó rétegében a — proletariátust. Kétségtelen, hogy a nagybirtokos, ki azt akarja, hogy saját jövedelme nagyobbodjék s osztálya teljesen érvényre jusson: minél nagyobb gabonaárakat, minél nagyobb tápszerhiányt szeretne látni. Bizonyos egyszersmind, hogy a proletár, ha azt kívánja, hogy az ő osztálya terjeszkedjék, s az ő osztály-ideálja megvalósuljon: kénytelen azt is kívánni, hogy a gabonaárak emelkedő irányzatot vegyenek, mert csak így remélheti az összes dolgozó osztályok proletarizálódását s a kommunizmus eljövételét. Ámde a proletár, mint egyén, egészen más helyzetben van; neki az ő egyéni megélhetése, boldogulása szempontjából épen a tápszerbőség irányzata kívánatos, mert hiszen a tápszerhiány első sorban épen az ő jövedelmét, a munkabért szállítja alá.

A proletariátusba tartozó egyénnek ez az ellentétes érdeke azonban nem változtat azon, hogy a proletariátus, ha mint szervezett osztály lép föl, olyan célokat tűz ki maga elé, melyek csak tápszerhiány eredményei lehetnek. Sőt az is megtörténik, hogy a proletár-ideológusok egészen tudatosan, magát a tápszerhiányt is kívánatosnak jelentik ki, mint olyan tényezőt, amely céljaikat előmozdítja. Így Vandervele, a mezőgazdasági szocializmusról írt legújabb munkájában* fölismeri, hogy a mezőgazdasági nagyüzem földarabolását, s a

* Emile Vandervele: *Le socialisme agraire*. Paris, 1908. 179—80. 1.

kisparaszti üzem térfoglalását, mely ezidőszerint Európa nyugati felében tapasztalható, a pár évtized óta mutatkozó alacsony gabonaárak okozzák, s aztán megállapítja, hogy amennyiben a gabonaárak újból tartósan emelkednének: egyszerismind a *socialisme agricole* kilátásai is kedvezőbbekké válnának. Ugyanott reméli is a gabonaáraknak ezt az emelkedését. Nos, e reményében, melyet a kívánság szül, nagyon szépen találkozik a föld köztulajdonba vételének híve a feudális-agráriusokkal, kik szintén a gabonaárak tartós emelkedését óhajtják, persze nem a proletár-ideológia, hanem a nagybirtok érdekében.

De nem csupán ilyen, platónikus óhajokban való találkozás lehetséges a proletár osztály szervezete és a nagybirtok között. A történelem már ennél messzebbmenő párhuzamosságot is produkált a két irány között, az 1840-es évek táján, Angliában, hol a proletárság tisztán politikai szervezete, a chartista párt nyíltan a védővamos, gabonadrágító nagybirtokosokat támogatta a polgárság ellen, mely a gabonavámok eltörlését vette célba. Hogy a nagybirtok és a proletariátus politikai szervezete egymással találkozott: ennek az az oka, hogy mindakettő természetes ellensége a kapitalizmusnak. S az is természetes, hogy e két osztály, midőn a tőkésosztály ellen harcol, a fegyver megválasztásában is találkozik: egyik sem találhat céljának elérésére alkalmasabb fegyvert, mint a gabonaárak fölemelését arra a színvonalra, amelyen már megszűnt a tőkenyeresség. Van a kapitalizmus kiküszöbölésének egy másik lehetősége is: a gabonaárak lesülyesztése arra a színvonalra, amelyen már megszűnt minden munkátlan jövedelem. De ezt az állapotot nem akarhatja a nagybirtok, mert hiszen a munkátlan jövedelem megszűnése egyszerismind az ő halálát is jelenti; és nem akarhatja a proletariátus osztályszervezete sem, mert a gabonaárak fokozatos alásülyedésével a proletárok lassanként a kispolgárság soraiba szállingóznának át, s a proletárság, mint osztály, megszűnnék.

A gabonaárak emelkedése nem csupán az egyes nagybirtokos jövedelmét emeli, de megvalósuláshoz segíti egyszerismind a nagybirtokos osztály végcélját, mely a föld és a munkaerő megkötésében áll, ami ismét egyértelmű a cseregazdaság megszüntetésével, s a Karoling idők társadalmi állapotának megváltozott alakban való visszaállításával. Már előzőleg érintettük, hogy e végcél a proletár végcéllal körülbelül azonos.

Társadalmi természetük rokonsága, közös harcuk a kapitalizmus ellen akárhányszor párhuzamos irányba tereli a nagybirtokot, s a proletárosztály politikai szervezetét még napjainkban is, mikor a munkásmozgalom — mint később szó lesz róla — az alacsony gabonaárak hatása alatt már átalakulóban van. Sőt el lehet mondani, hogy a

proletárság politikai mozgalma — sokszor a vezetők tudatos szándéka ellenére is — igen sokat tett a nagybirtok erősítésére, főleg azzal, hogy a nagyszámú és hatalmas erejű kigazdaosztály szervezését elhanyagolta, s a konzervatív irányoknak engedte át.

Szembetűnő a proletár-iránynak a nagybirtok törekvéseivel való párhuzamossága abban az álláspontban is, melyet a két irány a társadalompolitika legfontosabb kérdéseiben elfoglal. Így a nagybirtok parcellázására irányuló, földosztó törekvésnek két halálos ellenségük van: egyik a nagybirtokos, másik az ortodox marxista. A kétgyermek-rendszere a nagybirtokosság s érdektársa a klérus, kígyót-békát kiált. Fölháborodásuk érthető, mert semmi sem fenyegeti olyan veszedelemmel a nagybirtokot (s egyben a tőkét is), mint a népszaporodás szabályozása. Képzeljük el, hogy a születések számának korlátozása az egész civilizált világban általánossá válnék, nem volna-e ebben az esetben a tápszerbőség fokozódása előrelátható és szükségszerű? Nem szűnnék-e meg aránylag rövid idő alatt a földjáradék, a tőkenyeresség s az osztályuralom? Nem válnék-e fölöslegessé és képtelenséggé a háború és a militarizmus? Ám lássuk, ki mellé áll e kérdésben az ortodox marxista? A papok és a nagybirtokosok mellé! Kautsky elítéli a kétgyermek-rendszert, mely, úgymond, használ ugyan a kigazda osztálynak, de „az egész társadalom kárára”. „A kapitalisztikus társadalom fejlődéséhez erős népszaporodásra van szükség. Azon állam, melyben a munkaerő szaporodása lassú, visszamarad a kapitalisztikus nemzetek versenyében.” Valóban, az ilyen országban nem fog virágozni az exportindusztrializmus: gátat vet neki a magas munkabér. De azt elhallgatja Kautsky, hogy az ilyen országnak nincs is szüksége exportindusztrializmusra, mert népessége kenyere a honi föld is megtermi. S arról sem beszél a munkásság érdekképviselője, miért baj az, ha a munkabérek emelkedő irányzatot vesznek? Van azonban Kautskynak még egy argumentuma a kétgyermek-rendszer ellen. Az ország, ahol ez uralkodik „abban a veszedelemben forog, hogy elveszti politikai hatalmát a versengő nemzetek között, mert” — mondja a nemzetköziség apostola — „nem tudja a szükséges katonai hatalmat, mely fegyverfoghatóinak számán alapul, a mérlegbe dobni”.

A proletár gondolkör abban is rokon a nagybirtok gondolatkorével, hogy az államiság gondolata: az etatizmus, mely az erőszak gyökeréből nő ki, nem idegen tőle, sőt egyenesen beletartozik. *Die Gewalt . . . ist eine ökonomische Potenz*, mondja Marx. Világos, hogy a proletár-ideológus csak így gondolkozhatik, mert hiszen a termelésnek az a rendje, melyre az ő törekvései irányulnak,

* *Die Agrarfrage*. Stuttgart, 1902. 199—200. I.

munkakényszeren, ez pedig ismét államiságon, erőszakon alapul. A proletár: állami ember, s a proletár valódi osztályszervezete, melyben ő mint hamisítatlan proletár lép föl: a politikai pártszervezet. Hogy így van és így kell lennie: ezt könnyen megérthetjük, ha arra gondolunk, hogy a proletárosztály terjeszkedése a többi dolgozó osztály rovására tápszerhiánnyal függ össze: s ugyanebből a gyökérből, a tápszerhiányból ered az erőszak, a háború és az államiság. A proletár nem kisebb ellensége a cseregazdaságnak, mint a nagybirtokos, ki a tőzsde ellen vagy a föld szabad forgalma ellen hoz törvényeket. Marx a cseregazdaságra, az árútermelésre vezeti vissza a kapitalizmus összes hibáit. Úgy a nagybirtokos, mint a proletár ideálja egy olyan társadalom, melyben a jóságok forgalma nem kétoldalú, hanem egyoldalú szolgáltatások alakjában történik. S itt is világos az összefüggés; mert a kétoldalú szolgáltatás, a tiszta cseregazdaság uralmához a tápszerbőség vezet: ellenben a tápszerhiány egyoldalú szolgáltatásokat vált ki, s egyszersmind a nagybirtok és a proletariátus terjeszkedését is a tápszerhiány mozdítja elő.

Ha azt nézzük, miképen alakult a XIX. század folyamán a tápszerek termelésének és az irántuk való szükségletnek viszonya: e század történetében két időszakot lehet megkülönböztetnünk. Első felében, az 1850-es évekig, a tápszerek termelése nem igen tartott lépést a népszaporodással. Különösen Angliában mutatkozott erősen a tápszerhiány, mert itt még mesterségesen is fokozták a védővámok, melyek a gabonabehozatalt korlátozták. Később a gabonavámok eltörlése után enyhülés állott be; lassanként megfordult a tendencia: a tápszerek kezdtek gyorsabban szaporodni az embereknel, s a tápszerbőség irányába kezdett haladni a kultúrtársadalom gazdasága. Gyorssá vált ez a haladás az 1870-es évek óta, azóta, hogy az európai társadalom élelmezésébe a tengerentúli földek termése is bekapcsolódott. Ma. a XX. század elején az emelkedő tápszerbőség jegyében állunk és minden jel arra mutat, hogy ez az irányzat tartós lesz. Egyfelől magában az európai mezőgazdaságban is a termelő eljárás oly gyors javulása mutatkozik, mint még soha előzőleg, másfelől az egyre jobban tökéletesedő közlekedés újabb és újabb, termékenynél termékenyebb tengerentúli földeket kapcsol be a társadalom élelmezésébe. Ezidőszerint már a tropikus világrészek gazdasági föltárása is kezd napirendre kerülni. De nem csupán a termelés rendkívül megnövekedett természeti és technikai lehetőségei ígérnek a tápszerbőség irányzatának maradandóságát, hanem még egy másik, nagyfontosságú jelenség is, melyet az összes műveltebb

országban tapasztalni lehet: maga a tápszerek iránt való szükséglet sem növekszik már ma oly gyorsan, mint azelőtt. A dolgozó nép már nem szaporodik oly gyorsan és oly öntudatlanul, mint Malthus és Ricardo idejében, hanem saját belátásából korlátozni, szabályozni kezdi szaporodását. A dolgozó ember, kinek értelmi és erkölcsi színvonalát a komplikált termelőmód, s a növekvő általános jólét állandóan emeli: egyre inkább követi azt az elvet, hogy ne helyezzen több gyermeket a világba, mint a hánynak jövőjéről gondoskodni tud. Ehhez képest a legfejlettebb népek, melyek a civilizáció élén haladnak, lassan bár, de félre nem érhetően közelednek a szabályozott népszaporodás állapotához, melyben a társadalom tagjai tudatos előrelátással a termelés kiterjesztésének lehetőségéhez fogják alkalmazni a világba helyezendő egyének számát.

De ne térjünk el a tárgytól. Azt mondtuk az előbb, hogy a XIX. század története a népélelmezés viszonyait tekintve két időszakra oszlik: a tápszerhiány s az ezt követő tápszerbőség időszakára. Az előzőleg előadottak után magától értetődik, hogy akkor, mikor a tápszerhiányt tápszerbőség kezdte fölváltani: megváltozott egyszersmind a társadalmi fejlődés irányzata is. Előzőleg a földbirtok és a vagyon koncentrációja, s a dolgozó nép fokozódó proletarizálódása mutatkozott: ellenben az új időkben, azóta, hogy a tápszerbőség érezhetőbbé vált, a földjára hanyatlását, s a munkabérek emelkedését lehet észlelni. Szaporodnak a dolgozónép takarékbetétei és egyéb megtakarításai; a mezőgazdasági népesség körében fogy a proletárok, nő a kisgazdák száma. Az ipari munkás még proletár, de már egy folyton nagyobbodó százaléka lép arra az útra mely a kispolgárság soraiba vezet. Egyidejűleg úgy a városi, mint a falusi nép körében élénk szövetkezeti mozgalom észlelhető. A XX. század elején már egészen világosan lehet látni a társadalmi fejlődés ezen megváltozott irányát, természetesen leginkább azokban a legműveltebb európai és tengerentúli országokban, melyekben a termelés technikája a legfejlettebb, s a tápszerbőség a legnagyobb.

Ha azonban a munkás arra az útra lép, hogy proletárból magántulajdonos munkássá, kispolgárra alakuljon át: akkor nyilván át kell alakulnia az ő osztálytermészetének, társadalmi törekvéseinek, osztályideológiájának is. A munkásmozgalom a XIX. század folyamán proletár-kommunistikus mozgalom volt. Azonképen, a mint a dolgozó nép fokozatosan magántulajdonhoz jut: lassanként át kell alakulnia kispolgári, individualisztikus mozgalommá.

Ma még a legfejlettebb országokban is csak kezdetén van a

munkás annak, hogy proletárból kispolgárrá válják. Mindamellet nemcsak itt, de még a kevésbé fejlett országokban is mutatkoznak már a munkásmozgalom átalakulásának jelei.

Ezek elseje: a szakszervezeti és a politikai munkáspárt között kifejlődő ellentét, mellyel a munkásmozgalom irodalma sokat foglalkozik, anélkül, hogy kielégítő magyarázatát tudná adni.* Ha az előadottak alapján állunk, nem okoz különös nehézséget ennek az ellentétnek a megértése. Csak azt kell megállapítanunk, miképen viszonyuk a munkásosztály politikai, illetőleg szakszervezeti mozgalma a tápszerhiányhoz, illetőleg a tápszerbőséghez.

Képzeljük el, hogy a tápszerbőség ma uralkodó irányzatát a gabona értékének fokozatos növekedése váltaná föl: mi következne ebben az esetben? A járadék emelkedése, a munkabérek hanyatlása, a konjunktúrák romlása, a válságok gyakoribbá válása és kiéleződése. Világos, hogy ilyen körülmények között a szakszervezetek nem mutatnának föl sikereket; egyik bérharcot a másik után vesztenék el és tönkremennének. Tönkrejutás várna továbbá a munkásság termelő és fogyasztószövetkezeteire, sőt a kiscgazdák szövetkezeteire is, oly közvetett okokból, melyekre most nem térhetünk ki. A munkásosztály elveszítené minden reményét arra, hogy a létező gazdaságrend keretében, gazdasági mozgalom útján valamit elérhessen és nem maradna más hátra, mint a politikai szervezkedés. Es minél inkább kiéleződne a tápszerhiány: annál inkább gyarapodnék a politikai mozgalom úgy terjedelemben, mint a résztvevők fanatizmusában.**

Vegyük azonban az ellenkező esetet, azt t. i., hogy a tápszerbőség irányzata, mely ma észlelhető, állandóan megmarad. Ebben az esetben tovább fog tartani a munkabérek emelkedése, a konjunktúra javul, a válságok mindegyre ritkábbak és szelídebbek lesznek. Következőleg a szakszervezeti mozgalom fejlődik és hatalmasodik; s általában minden oldalról szövetkezeti képletek állanak elő. Ellenben a politikai mozgalom visszafejlődik és végül meg is szűnik, mert a tápszerbőség fokozódása visszafejleszti és végül megszünteti a munkátlan jövedelmet, az osztályuralmat és az állam mai alakját.

* Nagyon figyelemreméltó azonban, amit erről a tárgyról Szabó Ervin ír *Szindikalizmus és szociáldemokrácia* című cikkében. *Huszedik Század*, 1909.

** Kautsky újabban reménykedik is abban, hogy a szakszervezeti „apró munka” napjai meg vannak számlálva és újból a politikai mozgalom fog túlsúlyra jutni. S ezt a reményét kifejezetten a világpiacon immár két év óta mutatkozó magas gabonaárakhoz fűzi. (V. ö. *Neue Zeit* XXVI. évfolyam, 2. kötet, 546—549.)

Ez is egyike azoknak a jámbor agrárius-feudális óhajításoknak, melyek az ortodox marxistáktól oly kevésbé idegenek.

Mit látunk mindebből? Azt, hogy a nyomorgó és minden magán tulajdont elvesztítő munkás osztályszervezete a politikai párt, ellenben a jólétbe kerülő és magánvagyonot szerző munkás osztályszervezete a szakszervezet és a szövetkezet. A politikai szervezkedés az államra vonatkozik; az állam az erőszakban s az erőszak a tápszerhiányban gyökereik: világos ennél fogva, hogy a tápszerhiány politikai szervezkedést csinál a munkásszervezkedésből, úgy, amint magából a munkásból valódi máról holnapra élő proletárt, államra utalt embert csinál. Ellenben a gazdasági szervezkedés a jövedelemnek minden erőszak és állami beavatkozás kizárásával, tisztán gazdasági eszközökkel való emelését célozza. Természetes, hogy a gazdasági szervezkedésre a tápszerbőség fokozódása nyújt módot, mely kiküszöböl minden kényszert és a munkajövedelmet nagyobbítván a munkátlan jövedelem rovására, a jövedelemszerzés gazdasági eszközét, a munkát túlsúlyra juttatja a jövedelemszerzés kényszeren alapuló eszközei fölött, azonképen, amint magából a munkásból is szabad, független és másokon nem uralkodó egyént, tiszta gazdasági embert csinál.

A politikai pártban, melynek végcélja a föld és a termelőeszközök köztulajdonba való vétele, a proletárzászlóaljok sorakoznak, dobszó mellett, katonai fegyelem alatt, ellenben a gazdasági szervezetekben a jövőendő kispolgárok szövetkeznek egymással.

Minél inkább nő a tápszerbőség, annál inkább előtérbe lép a szakszervezet és a szövetkezet jelentősége, és háttérbe a politikai párt-szervezeté. Nem csupán történelmileg lehet ezt megállapítani, de földrajzilag is. A civilizált országok közül azokban a leggyöngébb a politikai munkásmozgalom, amelyekben a munkabérek legmagasabbak, amelyekben a tápszerbőség legnagyobb, t. i. az angolnyelvű országokban és Franciaországban.

Vannak más európai országok — mint például Németország és Olaszország — melyekben erős politikai munkáspárt fejlődött ki proletárcélokkal, a föld és a termelőeszközök szocializálását írván zászlójára. De másfél évtized óta — mióta a tápszerbőség hatásait kifejezetten lehet érezni — magukban e politikai szervezetekben is az átalakulás jelei mutatkoznak. A vezetők egy része fölismeri, hogy a társadalmi fejlődés tendenciája nem kedvez a proletár-iránynak, belátja, hogy a politikai munkásmozgalom nem soká tarthatja fenn magát, ha törekvései egy állami gazdaságrend előkészítésére irányulnak, mert ez a törekvés ellentétben áll a viszonyok alakulásával s ehhez képest teljesen improduktív. Azt kívánják tehát, hogy a munkásmozgalom álljon a fejlődés tényleg mutató irányának szolgálatába és vallja legfőbb céljául, melynek minden egyebet alárendel, a munkás-

osztály jövedelmének, műveltségének, gazdasági súlyának növelését, sőt terjessze ki e törekvését az egész dolgozó népre és alakuljon át proletármozgalomból a dolgozó nép egyetemes mozgalmává. Ezt a munkásmozgalomban mutatkozó új irányt „revizionizmus” (Olaszországban „reformizmus”) névvel szokták jelölni.

A revizionizmus nem egyéb, mint a munkásmozgalom-átfordulása a kommunizmus irányából az individualizmus irányába. Legfőbb képviselőinek, Bernsteinnek és David-nak írásaiból jól kilátszik ez. Dávidról köztudomású, hogy ő a mezőgazdasági kérdésben a kisüzem s a kisbirtok mellett foglalt állást. Bernstein óvatosabb, de főművében, az ismert *Voraussetzungen*-ben nem hiányzanak az olyan kijelentések és fejtegetések, melyek individualizmusban fogamzottak, vagy ennek legalább is koncessziót tesznek. így például egy helyen, miután megállapította, hogy a modern társadalomban a magántulajdonosok száma nem fogy, hanem szaporodik, a következőket mondja: „Ha a szociáldemokrácia tevékenysége és kilátásai attól függenének, hogy a tulajdonosok száma hanyatlik-e, akkor igazán aludni mehetne. Azonban éppen ellenkezőleg áll a helyzet. Nem a társadalmi vagyonság hanyatlásával, hanem inkább ennek emelkedésével függenek össze a szocializmus kilátásai.”* Ez elég bátor kijelentés, ha a következtetések, melyeket hozzáfűz, óvatosabbak is; ami nem is lehet másképen azon elméleti kiforrotlanság mellett, mely a revizionizmust jellemzi.

Nagy koncessziókat tesz Bernstein az individualizmusnak ott, ahol a demokrácia és a szocializmus viszonyáról, s egyben a munka szervezetének fejlődés-lehetőségeiről beszél. Itt világosan megmondja, hogy csupán a gazdasági önfelelőség garantálhatja a szabadságot. „. . . Egészséges társadalmi élet nem lehetséges, ha nem az összes munkaképes egyének gazdasági önfelelőségén alapul.” Ugyanott mondja: „Jog a munkára abban az értelemben, hogy az állam mindenkinek garantálja a saját szakmájában való foglalkozást, belátható időkgig nem valószínű és nem is kívánatos.” ** Ez, amint mondja, önkényre és örökös cívódásra vezetne.

Hasonló individualista szellemben mondja egy más helyen: „A szociáldemokráciának nem az a célja, hogy ezt a társadalmat fölbontsa és összes tagjait proletarizálja, hanem inkább az, hogy a munkást a proletár helyzetéből a polgár helyzetébe emelje föl, s ezzel a polgárságot s a polgári létet általánossá tegye.”***

* *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgabe der Sozialdemokratie*. Stuttgart, 1904. 50-51. l.

** I. m. 1301-31. l.

*** Ugyanott, 128. l.

A revizionizmuson megismerszik, hogy a tápszerbőség váltotta ki. Erre vall már az a felfogása is, hogy korunkban az osztályellentétek s az osztályharcok nem a kiéleződés, hanem inkább az elsimulás felé fejlődnek; mert hiszen nyilvánvaló, hogy az osztályharcok annál élesebbek, minél szűkösebb s annál szelídebbek, minél bőségesebb a tápszerek termelése a népesség számához és igényeihez viszonyítva. Hasonlóképen az a fölfogása, hogy a gazdasági válságok ritkábbakká és enyhébbekké válnak. Sőt egy helyen Bernstein maga fölismeri, hogy ez a tápszerbőséggel függ össze, a következőket mondván: „Helyi és részleges pangások elkerülhetetlenek, de általános üzembeszünetések a világpiacon mai szervezete és kiterjedése és főleg az élelmiszerek termelésének mai nagy kiterjedése mellett nem azok. Különösen az utóbbi jelenség fontos a mi problémánkra nézve. Talán semmi sem járult oly nagy mértékben a válságok szelidítéséhez vagy növekedésük megakadályozásához, mint a járadékoknak s az élelmiszerek árának hanyatlása.”*

Dacára a benne határozottan meglevő individualisztikus elemeknek, a revizionizmus ma még nagy engedményeket tesz a proletár álláspontnak és csak nagy óvatossággal tesz előre egy-egy újabb lépést azon az úton, amelyen elindult, sőt alkalomadtán szinte habozik, ne forduljon-e vissza. Ennek az az oka, hogy a munkás, akit képvisel, ma még inkább proletár, mint kispolgár és habár ideológia dolgában megvannak már a kispolgári szükségletei: viszont a proletár gondolatoktól sem tud még elszakadni. Ebből ered a revizionizmus bátortalansága, elméleti zavarossága, eklekticizmusa.

Ezzel függ össze, hogy a revizionizmus egyelőre főképp politikai irány gyanánt mutatkozik, mely a politikai szervezetben állott elő s a politikai munkáspártot fönn is akarja tartani; amihez képest azután a mai állam ellen sem léphet föl, mert hiszen politikai szervezetek csak addig létezhetnek, a meddig állam létezik. A revizionisták azt a legfőbb céljukat is, hogy a munkásnép sorsát már a jelenben javítsák, elsősorban politikai mozgalom útján iparkodnak elérni; azonban a politikai mozgalom eszköze az állam, a politikai mozgalom az államra kíván hatni s az állammal akarja létrehozni azt, amire törekszik. Következésképpen a revizionizmusban egyelőre még sok az államszocialisztikus vonás. Valamely nagy népmozgalomnak, mely tisztán, logikusan az individualizmus alapján áll, az államra és a politikára vonatkozólag nem lehet egyéb célja, mint az, hogy a szó mai értelmében vett államot és a politikát egyáltalán megszüntesse, amennyiben egyelőre maga is részt venne az állami életben: itt

* Ugyanott, 82. l.

csak az a cél vezetheti, hogy az állami életből fokozatosan kiküszöbölje az egyoldalú szolgáltatásokat és kétoldalúakkal helyettesítse, hogy ezzel egyszersem kiküszöbölje a kényszer elvét, mely ma az állami életben uralkodik, s az önkéntes szerződés elvét állítsa helyébe, hogy tehát a mai államot, mely az embereknek kényszerű társulása: szabad, önkéntes társulássá, szövetkezetté alakítsa. Ettől az állásponttól a mai revizionizmus még távol áll, de lehet, hogy közeledni fog hozzá idővel, ha majd nagyobb lesz a tápszerbőség, s a munkás-tömegeknek, melyekre támaszkodik, nagyobb lesz a jövedelmük és több lesz a magántulajdonuk, mint ma.

Közelebb állnak a fenti állásponthez a szindikalisták, kiknek antipolitikus, antimilitarisztikus törekvései ismeretesek. A szindikalisták nagy céljukat, a társadalmi rend átformálását az állam kizárásával, gazdasági szervezkedés útján akarják megvalósítani. E gazdasági szervezkedés legfőbb eszközének a szakszervezetet tekintik, ami természetes, mert a szindikalizmus az ipari munkásság szakszervezeti mozgalmából nőtt ki. A szakszervezeti mozgalom kifejlődése, mint tudjuk, a tápszerbőség fokozódásával függ össze; maga a szakszervezet épen nem kommunisztikus s autoritativisztikus, hanem ellenkezőleg, már természeténél fogja individualisztikus, demokratikus társadalmi képlet. A szakszervezet: iskola, mely a bérmunkást önálló akarásra, sorsa önálló intézésére neveli; a szakszervezet előkészítő képlete a jövő ipari termelőszövetkezetének. Természetes, hogy a szindikalizmus, mely a szakszervezetből nőtt ki, az individualizmus felé hajló irány, noha még csak átmenetnek lehet tekinteni, a kommunizmustól az individualizmushoz, épúgy, mint a revizionizmust s egyszersem ugyanazon okból is, mint emezt. A szindikalisták hangoztatják a föld és a termelőeszközök köztulajdonba vételét, mert a szakszervezetek, melyeknek ideológiáját alkotja a szindikalizmus, ma még főleg vagyontalan vagy igen csekély vagyonú, túlnyomóan proletárhelyzetű munkásokból tevődnek össze. De minél inkább közeledni fog a szakszervezetek tagjainak jövedelmi és vagyoni helyzete a kispolgáréhoz: annál inkább hajlani fog a szindikalizmus arra, hogy elejtse a sajátlagos proletárköveteléseket, de erre egyszersem, ha céljait komolyan veszi, egyenesen kényszerülni fog. Mert a társadalmi rend átformálódásához nem elég az ipari munkásság szervezkedése; a döntő szó, mint minden átalakulásban, úgy ebben is, a mezőgazdasági népességé. Már pedig ugyanazon tényező, mely az iparban a szakszervezeteket kialakította és tovább fejleszti, a tápszerbőség: a mezőgazdaságban a kisparasztot állítja előtérbe. Azon gazdasági szervezkedésnek, mellyel a szindikalisták a társadalmat át akarják alakítani, szükségszerűen ki kell terjeszkednie a kisparasztok

gazdasági szervezkedésére is: már pedig ez sohasem fog végbemenni más, mint tiszta individualista, a magántulajdon alapján álló programm jegyében.

Ma még képtelennek látszik a bérmunkás előtt és még képtelenebbnek a bérmunkás ideológusa előtt, hogy ő valaha kibéküljön a magántulajdon intézményével, melyet úgy tekint ma, mint egy vas-korlátot, mely a dolgozó népet a kultúra áldásaitól elzárja. Ámde ha majd a modern termelőerők hatalmas kibontakozása tovább fokozza a tápszerbőséget; ha majd tovább emelkedik a munkabér s a munkásság soraiban nagyobb számmal akadnak olyanok, kiket megtakarításaik a magántulajdonosok sorába emelnek: meg fogják érteni a munkások azt az egyszerű igazságot, hogy nem a magántulajdon intézménye okozza az ő elnyomásukat, hanem az a körülmény, hogy önekik nincs magántulajdonuk.

A magántulajdonnak nem csupán arisztokratikus eloszlása lehetséges, de lehetséges olyan eloszlása is, hogy a föld azé legyen, aki műveli és a termék azé, aki termelte. Az egyenlőtlen birtok- és vagyoneeloszlás nem oka, hanem okozata az egyenlőtlen jövedelemeloszlásnak. A jövedelemeloszlás mikéntje a tápszerek termelésének és a népeségnek egymáshoz való viszonyától függ. Egyenlő jövedelemeloszlás, illetőleg a munkátlan jövedelem kiküszöbölése csak ott lehetséges, ahol a társadalom több tápszert képes termelni, mint amennyire szüksége van. Magának a dolgozó népnek módja van arra, hogy ezen állapot létrejövetelét előmozdítsa, mert nem csupán a mezőgazdasági termelés kiterjesztése teremthet tápszerbőséget, de a népszaporodás korlátozása is; már pedig a dolgozó népnek — és csakis ennek — hatalmában áll, hogy korlátozza saját szaporodását. Feltűnő, hogy a jelenkor individualista irányai — mint a feministák s az anarchisták egyes csoportjai — a neo-malthuziánus propagandát is fölvtették programjukba, anélkül, hogy a jövedelemeloszlás ricardoi törvényével foglalkoztak volna, mert érzik, hogy az egyéniség szabad kifejlése csak általános jólét alapján lehetséges, ennek pedig nincs nagyobb ellensége, mint a túlságos népszaporodás. A legújabb időkben, a legfejlettebb országokban már a munkásság körében is kezd lábrakapni a neo malthuzianus propaganda; remélni lehet, hogy a munkásság azonképen, amint lassanként individualistává lesz, fel fogja karolni ezt a saját legfőbb érdekét.

A munkásmozgalom útja, mely a jövőbe vezet, az individualizmus térségeire vezet.

Vajon amennyiben az individualista irány fog diadalra jutni a munkásmozgalomban: megszűnik a munkásmozgalom s az egész dolgozó

nép mozgalma, — mellyel össze fog ölelkezni — szocialista mozgalom lenni? Semmiesetre. A kommunizmus nem lényeges alkotó eleme a szocializmus fogalmának. A szocializmus fogalmában azon törekvések foglalódnak össze, melyek a munkátlan jövedelemnek, az osztályuralomnak kiküszöbölésére irányulnak. A kommunizmus csak eszköz ennek a célnak eléréséhez. Ha a dolgozó nép el fogja vetni a kommunizmust, mint célszerűtlent, s egy más eszközt állít helyébe, mely valóban alkalmas az osztályuralom megszüntetésére: ezzel nem lett kisebb mértékben szocialista, mint előzőleg volt.

Azonképen, amint a proletár lassanként át fog alakulni magántulajdonos munkássá, vagyis kispolgárrá, a proletár-szocializmus is helyet fog adni a kispolgári szocializmusnak, anélkül, hogy változást szenvedne a szocializmus célja: az osztályuralom megszüntetése, s az emberfaj fölemelése a fejlettség azon legmagasabb fokára, melyet egyáltalán elérhet.

